

НАУКОВЦІ ІНСТИТУТУ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ТА ЕТНОЛОГІЇ ІМ. М. Т. РИЛЬСЬКОГО НАН УКРАЇНИ В СОФІЇ

Оксана Шевчук, Леся Мушкетик

Уже багато років поспіль триває плідне співробітництво українських і болгарських учених на терені етнології: це спільні проекти, конференції, зустрічі, польова робота тощо. Дослідники активно розробляють нові підходи до вивчення таких актуальних нині питань, як етнотрансформації в сучасному суспільстві, ідентичність та менталітет, становище етнічних груп і нацменшин, міграції та переселення в час глобалізаційних змін та ін. В обох країнах існують чималі іноетнічні анклавні (зокрема болгарі в Україні і українці в Болгарії), що дозволяє вивчати різноманітні аспекти становища діаспорних культур, міжетнічних взаємовпливів тощо.

З 29 листопада по 6 грудня 2015 року науковці Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (далі — ІМФЕ) — заступник директора з наукової роботи Оксана Шевчук та провідний науковий співробітник відділу зарубіжної фольклористики, голова Національної асоціації українців Леся Мушкетик — перебували в Болгарії в рамках міжнародного міжакадемічного проекту «Конструювання ідентичності в контексті пан'європейської мобільності (українці в Болгарії і болгарі в Україні)», що триває з 2014 року. Учасниками проекту з української сторони є директор ІМФЕ ім. М. Т. Рильського академік Ганна Скрипник; завідувач відділу зарубіжної фольклористики, кандидат філологічних наук Леся Вахніна; провідний науковий співробітник, доктор філологічних наук Леся Мушкетик; провідний науковий співробітник, кандидат історичних наук Галина Бондаренко; науковий співробітник, кандидат філологічних наук Ірина Огієнко. З болгарської сторони — директор Інституту етнології та фольклористики з Етнографічним музеєм Болгарської академії наук (БАН) Петко Христов, головні

асистенти (старші наукові співробітники) Єлена Водінчар, Таня Матанова, Галін Георгієв, Цветеліна Димитрова.

Упродовж 2015 року в Україні в рамках проекту вже побували болгарські дослідники. Так, Петко Христов проводив анкетування болгарського населення (переважно молоді) Півдня України, зокрема Одеси та Одеської області, акцентуючи увагу на питаннях ідентичності. Про це він розповів на вчній раді ІМФЕ, що відбулася 19 травня 2015 року, а також поінформував колег про діяльність Інституту етнології та фольклористики з Етнографічним музеєм БАН, зокрема, про його публікації, періодичні видання, проекти та ін. У вересні 2015 року ІМФЕ відвідали інші співробітники Інституту — його колишній директор, завідувач відділу антропології народних мистецтв і візуальних форм Міла Сантова, фольклористка Цветеліна Димитрова та етнолог і мистецтвознавець Даніел Фокас, які мали зустріч із керівництвом ІМФЕ та співробітниками відділу зарубіжної фольклористики. Вони розповіли про основні напрями своїх досліджень, передали статті для опублікування (стаття Д. Фокаса «Особливості зображення тварин у середньовічному болгарському мистецтві»).

30 листопада 2015 року О. Шевчук та Л. Мушкетик завітали до Інституту етнології та фольклористики з Етнографічним музеєм БАН, де мали бесіду з директором П. Христовим та деякими співробітниками — учасниками спільного проекту. Він ознайомив українських колег з основними науковими напрямами роботи Інституту, зокрема з його діяльністю в рамках європейського проекту дослідження діаспори, міграцій та проблем прикордоння, а також продемонстрував публікації із цих питань. Відтак українські науковці отримали запрошення на презентацію

чергового видання з даної проблематики, що відбулася наступного дня о 16-й годині в рамках наукового семінару «Мобільність. Міграції. Культури» в конференц-залі Інституту етнології та фольклористики з Етнографічним музеєм БАН. Це збірка за однойменним проектом — *Культурно-историческо и езиково наследство на «съседна» България* («Культурно-історична і мовна спадщина у “сусідній” Болгарії», 2015). До авторського колективу на чолі з керівником проекту В. Гашевим увійшли науковці Інституту балканістики, Софійського університету, Інституту етнології і фольклористики з Етнографічним музеєм БАН, Бібліотеки Кирила і Мефодія та інших установ Болгарії. Збірка охоплює 20 наукових статей, предметом дослідження яких є етнокультура болгарського населення тих місцевостей, що перебувають поза територію сучасної Болгарії — переважно на Балканському півострові, на північ від р. Дунай, у Малій Азії та ін. На презентації виступили В. Гашев, П. Христов, В. Ганева-Райчева та інші учасники проекту, кілька творів виконав автентичний вокально-інструментальний гурт. Відтак було продемонстровано документальні фільми «Наше село є Бобошиця» та «Наші в Косово і в Албанії», що стали ілюстрацією плідної кількарічної праці болгарських науковців над проектом. Ці кінострічки дають чітке уявлення про звичаї та обряди болгарської діаспори, фіксують стан їхньої збереженості й трансформації в сучасних умовах.

Про те, що болгарські етнологи активно займаються різноманітними питаннями болгарської діаспори, свідчать також інші міжнародні проекти. Так, 29–30 вересня 2014 року в Софії відбулася міжнародна конференція «Болгари на чужині, чужинці в Болгарії: інституції, організації, осередки, життя», безпосередньо присвячена цим питанням. На жаль, українські вчені у складних умовах сучасного суспільно-політичного й фінансово-економічного життя позбавлені можливості проводити етнофольклорні обстеження та дослідження української діаспори близького й далекого зарубіжжя.

1 грудня 2015 року відбулася зустріч науковців ІМФЕ зі співробітниками Інституту фольклористики, який номінально входить до складу Інституту етнології та фольклористики з Етнографічним музеєм БАН. Фольклористи тут зосереджені в таких секторах: *антропологія словесних традицій; порівняльні фольклористичні дослідження; дослідники народного мистецтва* — у секторах: *етномузикологія і етнохореологія; антропологія народних мистецтв і візуальних форм; етнологи* — у секторах: *балканська етнологія; етнологія соціалізму і постсоціалізму; етномузеологія; історична етнологія.*

Л. Мушкетик та О. Шевчук зустрілися з болгарськими фольклористами та етнологами: Светлою Петковою (завідувач відділу), Цветеліною Димитровою, Танею Матановою, Мілою Сантовою (завідувач відділу), Валентиною Ганевою-Райчевою, Владимиром Пенчевим, Катєю Михайловою та ін. У розмові, окрім фахових питань, ішлося про політико-економічну ситуацію в Україні. Болгарські вчені осудили російську агресію та маніпулятивно-пропагандистські методи Росії щодо України.

Науковці обох інститутів обмінялися літературою, зокрема, українські вчені подарували болгарам монографії та часописи ІМФЕ («Народна творчість та етнологія» і «Студії мистецтвознавчі» за останні роки тощо). Своєю чергою вони серед інших отримали для бібліотеки узагальнююче синтетичне видання *Речник на термините от словесния фолклор България* («Словник термінів словесного фольклору Болгарії»), що вийшло двома мовами як підсумок болгарсько-чеського проекту (уклад.: Я. Отченашек, В. Баєва. Прага; Софія, 2013). Словник складається з двох частин: 1. Терміни болгарського фольклору; 2. Персонажі болгарського фольклору.

Українські вчені мали змогу попрацювати в бібліотеці згаданого інституту, де збирали матеріали за тематикою проекту, а також ознайомилися із сучасними тенденціями розвитку болгарської етнології, фольклористики, етномузикології та музикознавства. Слід

значити, що українські дослідники вже мають певний багаж знань та уявлень про сучасну болгарську фольклористику (стаття І. Огієнко «Болгарська фольклористика кінця ХХ — початку ХХІ ст.» у збірнику «Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур пам'яті акад. Леоніда Булаховського» (2013, вип. 23, с. 248–257); болгарський спецвипуск журналу «Народна творчість та етнографія» (2008, № 2); розділ «Болгарська етнологія» в книзі «Сучасна зарубіжна етнологія» (2010, т. 2); розвідка Т. Рудої «“Български фолклор”: лабораторія народознавчих досліджень» у збірнику «Сучасна фольклористика європейських країн» (Київ, 2012, с. 130–159)). Нещодавно І. Огієнко для інститутського щорічника «Слов'янський світ» переклала розлогу статтю болгарської фольклористки Каті Михайлової «Болгарська фольклористика: історія, сучасність, перспективи» (2015, вип. 14). Варто зауважити, що раніше болгарські фольклористи підготували також українське число журналу *Български фолклор* (2011, № 3/4) зі статтями співробітників ІМФЕ.

Л. Мушкетик мала фахову розмову з відомою дослідницею слов'янського епосу (зокрема українських дум) Катею Михайловою та доктором наук із м. Шумена фольклористкою та етнологом Венетою Янковою, яка цікавиться етнокультурними зв'язками в народній культурі. Її монографія, яка нещодавно побачила світ («Болгари в Угорщині. Культурна пам'ять і спадщина» (2014)), дотична до проблематики планових робіт Л. Мушкетик з вивчення слов'янської фольклористики Угорщини (книга «Славистичні студії в Угорщині: історія та сучасний стан. — Київ, 2014).

Леся Мушкетик проаналізувала часопис *Български фолклор* за останнє десятиріччя, за яким можна простежити основні тенденції розвою фольклористичної науки Болгарії, що суголосні сучасним європейським тенденціям. Отже, фольклор часто слугує ілюстрацією для етнологічних досліджень, які зближаються з культурною та соціальною антропологією. Особливістю болгарської науки є активне вивчення

ісламської проблематики й балканістики в цілому. Часописи згруповано за темами, які послідовно розкриваються в пропонованих розвідках.

Оксана Шевчук ознайомилася зі збірником наукових праць болгарських музикознавців *Българско музикознание* і опрацювала низку статей, дотичних до теми проекту, зокрема тих, що стосуються методології дослідження міжкультурних зв'язків, трансформаційних процесів у музичній культурі Болгарії, які відбуваються в сучасному міському середовищі. Привернули увагу кілька статей із цікавою постановкою проблеми дослідження. Це, зокрема, фундаментальна стаття Аїди Палієвої «*Ното musicus*» *между Балканим и Европа. Интенции и прояви на наднационального в българското композиторско съзнание*, а також *Църковнос и музикално мислене* Кристини Янової. Слід сказати, що, приділяючи багато уваги православній церковній музиці, болгарські музикознавці водночас публікують чимало статей, присвячених музиці національних меншин, у тому числі ромській. Інші напрями досліджень, про які йдеться у збірнику *Българско музикознание*, стосуються проблеми модернізму в болгарській музиці. Особливий інтерес з-поміж публікацій, уміщених у ньому, викликав цикл статей етномузикознавця Лозанки Пейчевої під назвою *Между Селото и Вселената. Старата фольклорна музика от България в новите времена*. Вона також є авторкою фундаментальної однойменної монографії і, як засвідчують відгуки інших болгарських науковців, ця праця має великий попит як серед народознавців, так і музикознавців. Л. Пейчева розглядає фольклорну музику від повоєнних років до сучасності крізь призму модернізації, виразом якої є процеси урбанізації, публічності, стандартизації, фіксації, озахіднення, гібридизації тощо, що призводять до потужних змін трансформаційного характеру в її функціонуванні в різних сферах культури. Авторка осмислює проблему фольклорної музики в контексті глобалізації, на сцені, у медійних засобах, культурній індустрії, в освітній сфері; розглядає фольклор у побуті болгарської

діаспори паралельно з циганською музикою. Загалом ця монографія цікава застосованою в ній сучасною методологією бачення та інтерпретації фольклору, що дозволило вчені створити фундаментальне комплексне дослідження функціонування музичної культури болгар на сучасному етапі.

Поряд з роботою в бібліотеці Інституту етнології та фольклористики з Етнографічним музеєм БАН пощастило відвідати його Етнографічний музей і оглянути виставку болгарського народного вбрання. Особливий інтерес викликала надзвичайно колоритна, барвиста й характерна колекція масок болгарських ряджених — *кукерів*, які за традицією є основними персонажами обрядів, що відбуваються на М'ясницю.

Українські науковці мали також нагоду взяти участь у роботі міжнародної конференції *Multimedial Representations of the Other and Construction of Reality: East-Central Europe. 1945–1980* («Мультимедійні репрезентації іншого і конструювання реальності: Східно-Центральна Європа. 1945–1980» (2–5 грудня 2015 р.). Організаторами конференції стали вчені з Варшави (Д. Демський), Будапешта (І. С. Кріштоф), Софії (А. Касабова, Е. Троева-Григорова, П. Христов, В. Періклієва, І. Марков). Дослідники з різних європейських країн демонстрували різноманітні репрезентації образу свого / чужого в різних мас-медіа часів соціалізму, що є нині актуальним у світовій науці. Українські дослідниці зустрілися тут з багатьма зарубіжними колегами, зокрема з учасницею українсько-угорського міжакадемічного проекту Аготою Ішпан, одним з організаторів конференції Ілдіко Кріштоф та іншими болгарськими та польськими колегами.

2 грудня ввечері після конференції відбулася презентація видання матеріалів спільного проекту Інституту етнології та фольклористики з Етнографічним музеєм БАН та Інституту археології і етнології Польської академії наук під назвою *Contextualizing Changes: Migrations, Shifting Borders and New Identities in Eastern Europe* («Контекстуалізація змін: міграції,

пересування кордонів і нових ідентичностей у Східній Європі»). У 2015 році в Болгарії було оприлюднено збірник статей з однойменної конференції, куди ввійшли й статті науковців ІМФЕ Л. Вахніної, І. Огієнко, С. Жигун.

Л. Мушкетик та О. Шевчук упродовж свого перебування активно збирали матеріали в середовищі української діаспори Болгарії, передусім у Софії. Для цього вони розробили й видрукували запитальник, який розповсюдили в місті, а також за допомогою колег передали до міст Пловдива, Шумена та ін. Вони провели опитування етнічних українців Софії, відвідали місця перебування видатних українців, провели консультації зі співробітниками згаданого Інституту БАН, зокрема Танею Матановою, яка займається цією проблематикою і якій належить книга «С двумя родинами, двумя языками, двумя культурами... Поколение смешанных браков — идентичность и этнокультурные характеристики» (Софія, 2015). Велику допомогу їм надала координатор культурних громад українців Болгарії Антоніна Якімова — українка, з Рівненщини, яка чимало часу віддала вивченню українознавчої проблематики в Болгарії, історії цього питання, його сучасного стану. У 2011 році в Софії вийшла її книга «Українці в Болгарії: філософія історичного буття», у якій дослідниця зібрала й представила значний матеріал щодо діяльності українців багатьох поколінь у різних сферах культурно-мистецького, науково-освітнього та суспільно-громадського життя.

Із вдячністю згадуємо п. Якімову в ролі гіді. Вона розкрила багато історичних деталей, пов'язаних з українськими пам'ятними місцями Софії, невтомно розповідала про становище українців Болгарії, про долі окремих видатних українців, не оминула інформації про цьогорічні заходи української громади, присвячені різним святам та знаковим датам. Вона з приємністю повідомила про відзначення українцями в Софії, за відповідно підготовленим сценарієм, свята Святого Миколая. Варто додати, що українці Болгарії святкують Різдво двічі: як католики — разом з болгарами 25 грудня та як

православні й греко-католики — 7 січня (див. про це інформацію А. Якімової на сайті Міжнародної асоціації українців).

3 грудня 2015 року відбулася зустріч з українцями факультету слов'янських філологій Софійського університету ім. св. Климента Охридського, викладачами Лідією Терзійською, Албеною Стаменовою, Валентиною Драгулевою, їхніми молодшими колегами Владимиром Колевим, Павліною Мартиновою, лектором-викладачем, носієм української мови Олею Сорокою зі Львова, виконавчим директором Спілки українських організацій Болгарії Антоніною Якімовою, аспірантами й студентами-українцями та полоністами. Зустріч відкрила А. Стаменова. Вона розповідала про специфіку вивчення слов'янських мов в університеті, про україністику, її нинішнє становище, кількість студентів, їх спеціалізацію, міжуніверситетський студентський обмін з Києвом і Львовом та ін. Лідія Терзійська, яка, власне, є фундатором україністики, що тут викладається з 1996 року, додала власні спостереження про процес вивчення української та інших мов у Болгарії, шляхи нагромадження студентами відомостей з різних слов'янських дисциплін тощо.

О. Шевчук ознайомила присутніх з історією створення ІМФЕ, що 2021 року відзначатиме 100-річчя від часу свого заснування. Як багатопрофільна установа Інститут охоплює народознавчі (етнологія, фольклористика — словесна і зарубіжна, а також музична фольклористика, або етномузикологія) та мистецтвознавчі підрозділи (театр та культурологія, музичне, образотворче, декоративне та кіномистецтво і телебачення). Це один із провідних центрів з вивчення українки — мистецько-культурних надбань у галузі традиційної культури та професійного мистецтва, а також один із центрів славістичних досліджень. Заступниця директора ІМФЕ назвала основне завдання українських науковців у Софії — збирання матеріалів по українській діаспорі, заповнення спеціальних анкет-питальників

для етнічних українців, підготовка словника «Українська діаспора Болгарії».

Л. Мушкетик зосередилася на інформації про міжнародну діяльність ІМФЕ, у тому числі відділу зарубіжної фольклористики, міжнародні проекти, конференції, публікації. Вона спрямувала увагу студентів, окрім іншого, на перекладацьку діяльність, що сприяє налагодженню взаєморозуміння між народами та культурами. Албена Стаменова додала інформацію про переклади української літератури в Болгарії. Упродовж зустрічі звучало чимало питань з обох сторін, доповнень, уточнень, обговорень.

Науковці побували біля пам'ятника Тарасові Шевченку, будинку, де мешкав Михайло Драгоманов, будівлі, де в 1918–1920 роках розташовувалося Посольство Української Народної Республіки. Антоніна Якімова передала до «Наукових записок МАУ» інформаційну статтю про діяльність культурних товариств Болгарії. Серед них важливим починанням є Драгоманівська конференція, у якій свого часу взяли участь і співробітники ІМФЕ Ірина Огієнко (2014) та ін.; досі вийшло три томи матеріалів, які подаровано бібліотеці ІМФЕ. Метою Драгоманівських конференцій було: вшановувати видатних українців, відомих болгарських політиків, громадських діячів, митців та ін., які сприяли популяризації України в Болгарії та світі; досліджувати історію української діаспори в Болгарії, зокрема новітню; вивчати й пропагувати фактори збереження національної ідентичності українців у світі; співпрацювати з науковими установами України і Болгарії.

Активне співробітництво між двома країнами на рівні Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України й Інституту етнології та фольклористики з Етнографічним музеєм БАН, їхніх відділів, кафедр університетів, окремих особистостей є не лише запорукою високого рівня досліджень етнології сучасного суспільства, а й сприяє розвою і популяризації кожної з культур в іноетнічному оточенні.